

УДК 796: 001.4

ПРОБЛЕМИ ПЕРЕКЛАДУ СПОРТИВНОЇ ТЕРМІНОЛОГІЇ

Ольга БОРОВСЬКА, Уляна ДМИТРІВ, Ірина СТИФАНИШИН

Львівський державний університет фізичної культури

У статті розглядаються основні питання еквівалентності перекладу спортивної термінології на тлі англійських та українських спортивних термінів, джерела поповнення лексики сучасної української мови, лексичні, лексико-семантичні та лексико-граматичні прийоми перекладу термінів.

Ключові слова: спортивні терміни, запозичення, спортивна лексика, багатозначність термінів, адекватність перекладу.

Актуальність. Необхідність удосконалення та оптимізації науково-технічної комунікації висунула низку проблем, пов'язаних з обґрунтуванням основ упорядкування та уніфікації термінологій, створенням термінологічних баз, банків даних, пошуком шляхів та ресурсів поповнення сучасних терміносистем. Цілеспрямований характер термінологічної номінації потребує визначення оптимальних мовних засобів для вираження спеціального поняття та такої структурно-семантичної організації термінів, яка б орієнтувала на адекватне сприйняття об'єкта чи явища, та з якої випливала б установка на конкретну дію. Одним з показників, що свідчить про надбання певної галузі знань, є розвинена та упорядкована система термінів. Кожна терміносистема має у своєму складі терміни, що виникли в результаті семантичного розвитку загальноживаної автохтонної лексики чи були утворені з використанням власномовних словотвірних засобів, та терміни, запозичені з іноземномовних терміносистем, чи такі, що були утворені на основі іншомовних елементів, переважно давньогрецьких та латинських.

Однією з найпоширеніших причин поповнення термінологічної лексики є переклад [1]. Саме переклад сприяє виникненню та розповсюдженню еквівалентів лексичних одиниць, "які одночасно запозичуються кількома мовами з єдиного джерела, або проходять кілька проміжних етапів послідовного запозичення у межах того чи іншого ланцюга мов" [2, с. 111]. Отже, переклад відіграє важливу роль у розвитку спеціалізованих термінологій. Переклад – це не лише намагання передати певну інформацію засобами іншої мови, але й використання можливостей мови перекладу, її здатності передати думку, поняття, виражені іншою мовою. Якщо у мові перекладу бракує необхідних лексичних одиниць, то саме перекладаючи іншомовні слова вони входять до мови реципієнта.

При створенні нових термінів перед укладачами постає специфічна проблема: як передати новий термін у рідній мові. Чи просто запозичити його з мови-джерела, перекласти за правилами рідної орфографії або зберігши оригінальне написання, чи перекласти цей термін на рідну мову. А якщо перекласти, то яким чином – буквально (під перекладом) чи описово [3, с. 105].

Запозичення з англійської мови широко вживаються, як в українській лексиці, так й у її термінології зокрема. Показовими для аналізу є терміносистеми нових видів діяльності, як от фізичної культури та спорту. Розвиток уже існуючих видів спортивної діяльності та впровадження нових викликає неабиякий інтерес лінгвістів. Оскільки, більшість термінів на позначення певного виду спорту є запозиченими, й аналоги деяких спортивних явищ і зовсім відсутні в порівнюваних мовах (англійській та українській) – виникає питання про адекватність їхнього передавання при перекладі.

Зважаючи на всі досягнення в галузі перекладознавства, доцільно було б виокремити особливі перекладу саме спортивної термінології з урахуванням процесуального та

текстового рівнів перекладу. Тобто розглянути особливості перекладу термінології цього типу з точки зору функціонально-стильового призначення тексту, в якому вона вживається.

Таким чином метою нашого дослідження є аналіз шляхів передавання та способів перекладу іншомовних спортивних термінів з однієї мови на іншу та визначення компонентності спортивних термінів при перекладі.

Об'єкт дослідження – термінологічна система галузі фізичної культури та спорту.

Предмет дослідження – способи перекладу термінів галузі фізичної культури та спорту.

У роботі застосовували загальнонаукові та лінгвістичні методи дослідження, зокрема метод аналізу науково-методичної літератури, порівняльний, описовий, зіставний методи, метод системного аналізу.

У перекладацькій практиці під терміном слід розуміти слова та словосполучення, що позначають специфічні об'єкти і поняття, якими оперують фахівці певної галузі науки чи техніки.

Говорячи про переклад термінів з точки зору теорії, можна наголошувати на тому, що термін – однозначний; термін не має конотативних значень; він позбавлений синонімів; незалежно від тексту термін перекладається терміном – повним та абсолютним еквівалентом, і на думку багатьох фахівців [3], відноситься до числа одиниць, які не ускладнюють роботу перекладача. Чому ж тоді іноді буває досить складно знайти вірне значення тому чи іншому терміну в тій чи іншій галузі науки чи техніки?

По-перше, лише в ідеалі термін є однозначним і не має синонімів та конотацій. А по-друге, навіть при цьому “ідеальному” положенні говорити про його повний переклад “термін – терміном” можна лише в тих випадках, коли елементи термінології знаходяться в своєму природному оточенні, тобто в науковому стилі або в підмові науки.

Деякі слова-терміни в багатьох випадках характеризуються багатозначністю. Так наприклад, нижчезазначені терміни визнаються не лише, як спортивні, а й як слова широкого вжитку та терміни, що входять до складу інших терміносистем. Наприклад:

драйв – муз. Джазовий характер виконання, який створює у слухача враження наростаючого темпу, тоді як він залишається незмінним. 2. *спорт*. Один з основних ударів у тенісі.

вилка – 1. *тех.* Деталь механізму, приладу, яка має роздвоєний кінець. 2. *військ.* Сукупність двох прицілів, з яких один дає недоліт, а другий – переліт снарядів, мін і та. ін. щодо цілі для наступного уточнення удару. 3. *спорт*. Положення в шаховій грі, коли одна фігура загрожує одночасно двом або кільком фігурам.

запасний – 1. Заготовлений, залишений на запас або виготовлений на випадок потреби. 2. *військ.* Який перебуває в резерві, резервний. 3. *спорт*. Який заміняє собою кого-небудь з основного складу команди, призначений для заміни.

зарядка – 1. Те саме, що зарядження. 2. *перен.* запас енергії, бадьорості, натхнення; наснага. 3. фізичні вправи, які виконуються з метою оздоровлення організму [4].

У порівнянні з наведеними вище лексемами, їхні англійські еквіваленти вирізняються тільки кількістю та варіативністю сем, а відтак – є проблемою для фахівця лише з огляду на функціональну приналежність стилю тексту, що перекладається.

Щодо труднощів перекладу спортивної термінології, термінології загалом, то основними є :

- неоднозначність термінів (*правила гри, зіграти в нічию, гра без правил, тримати удар*)
- відсутність перекладацьких відповідників у випадку неологізмів (*керлінг, кіокушин, дайвінг*)
- національна варіативність термінів (*воратар – голкіпер, нападник – форвард, суддя – рефері, вболівальник – фан, любитель – аматор, тренер – коуч, переможець – лузер, боротьба – реслінг, помилка – фол*).

Виділяють основні лексичні, лексико-семантичні та лексико-граматичні прийоми перекладу термінології [3]. Зазначимо, що ці прийоми використовуються і при перекладі спортивних термінів.

Одним з найпростіших прийомів перекладу терміна є прийом **транскодування**. Транскодування – це політерне чи пофонемне передавання вихідної лексичної одиниці за допомогою алфавіту мови перекладу (наприклад, *dribbling* – дриблінг, *foul* – фол, *record* – рекорд, *free style* – фрістайл, *bowling* – боулінг). При перекладі способом транслітерації не слід забувати й про “фальшивих друзів перекладача” (*audience, server, race, blocker*) транслітераційний спосіб перекладу яких призводить до грубих викривлень значення.

Терміни також підлягають іншому лексичному прийому перекладу – **калькуванню** – передаванню не звукового, а комбінаторного складу слова, коли складові частини слова (морфеми) чи фрази (лексеми) перекладаються відповідними елементами мови перекладу. Цей прийом застосовується при перекладі складних за структурою термінів. Наприклад, *a qualifying event* – кваліфікаційне змагання, *quarter final* – чверть фіналу, *water polo* – водне поло, *corner kick* – кутовий удар.

Ще одним шляхом перекладу термінів є **опис значення**. Такий прийом застосовується при перекладі новітніх авторських термінів-неологізмів. Наприклад, *boundary* – лінія, що обмежує майданчик (межа ігрового поля); *chest-shot* – кидок обома руками від грудей.

У випадку, коли словник не дає точного еквівалента тому чи іншому термінові, або ж коли застосування калькування, транслітерації чи описового перекладу недоречне, можливими також є інші прийоми перекладу. До таких трансформаційних прийомів, що застосовуються при перекладі термінів відносять **конкретизацію** та **генералізацію**.

Конкретизація – процес, при якому одиниця більш широкого конкретологічного змісту передається в мові перекладу одиницею конкретного змісту. В українській мові необхідно робити заміну слова чи словосполучення, що мають більш широкий спектр значень, еквівалентом, який конкретизує значення згідно контексту або стилістичних вимог. Наприклад, “*вдаряти м'яч*” може відноситися до різних ситуативних умов, і в значній мірі упорядковується контекстом; в англійській мові цьому поняттю будуть відповідати різні більш вузькі за значенням одиниці, в залежності від контексту: *to kick a ball* – вдаряти м'яч ногою, *to head a ball* – вдаряти м'яч головою, *to hit a ball* – відбивати м'яч, *to cuff a ball* – легко вдаряти м'яч кулаком, *to return a ball* – повертати м'яч, *to volley a ball* – вдаряти м'яч з льоту, *to slog a ball* – вдаряти м'яч сильно [5].

При перекладі термінів також можливим є застосування генералізації. Генералізація вихідного значення використовується в тих випадках, коли міра інформаційної впорядкованості вихідної одиниці вища за міру впорядкованості одиниці, що відповідає їй за змістом у мові перекладу. Наприклад, *вести м'яч* – *to move forward the ball*.

Деякі інші трансформаційні прийоми перекладу термінів використовуються, коли значення терміну для української мови є новим. Прикладом є англійські спортивні тексти з різних вузькопрофесійних видів спортивної діяльності.

Проблема адекватності перекладу спортивної термінології стосується існування в термінології такого явища як синонімія. Інколи синоніми спортивного терміна виконують функцію пояснення, але найчастіше до терміна іншомовного походження виникає синонім, створений на рідному ґрунті: *форвард* – *нападник*, *голкіпер* – *воротар* та ін. Це терміни-дублети. Можливості перекладача, в такому випадку не обмежені.

Для перекладу термінів, використовують також прийомом **експлікації**. Експлікація – це заміна лексичної одиниці мови оригіналу словом (словосполученням), яке передає його значення. Наприклад, *sink the shot* – *кинути м'яча до кошика без відскоку*.

Розглянемо ще деякі прийоми. **Компресія** – більш компактне викладення думок завдяки випускненню зайвих елементів та позамовного контексту. Наприклад, *кидок м'яча до кошика з відскоком* – *carom the ball*, *вихід із змагань через травму* – *injury default*

Інверсія – це зворотній порядок слів для привернення уваги до конкретних елементів. Наприклад, *synthetic track* – доріжка з синтетичним покриттям, *middle-distance runner* – бігун на середню дистанцію.

Отже, переклад термінів – дуже відповідальне завдання для перекладача. Незважаючи на розширення зв'язків між народами, використання все більш ефективних засобів комунікації і пов'язане з цим взаєморозуміння культур, перекладач повинен брати до уваги те, що кожна мова розвивається самостійно: в ній діють власні мовні норми, закріплені культурно-історичні поняття, з'являються нові реалії, які ще не мають еквівалентів на момент перекладу на інші мови.

Висновок

Переклад термінів викликає низку проблем. Слід пам'ятати, що з однієї мови на іншу терміни не перекладаються як звичайні слова. Оптимальним є такий шлях перекладання термінів: “поняття – український термін”, а не “іншомовний термін – український термін”, з якої мови не відбувався б переклад. Тобто пошук терміна-відповідника починається з аналізу властивостей нового поняття. Цілком можливо, що котрась з властивостей “підкаже” іншу назву цьому поняттю, ніж вона є у мові, з якої здійснюється переклад. Це означає, що незалежно від ступеня володіння перекладачем обома мовами, об'єму його фонових знань, він, так чи інакше, зустрінеться в тексті оригіналу лінгвістичними чи екстралінгвістичними реаліями. Ураховуючи це, перекладачеві потрібно знати і вміти користуватися (окрім словників) різними енциклопедичними довідниками, а також поширеною у всьому світі мережею Інтернет.

Список літератури

1. Galinski Ch., Budin G. New Trends in Translation-Oriented Terminology Managment // Wright S. E., Wright L. (eds). Scientific and Technical Translation. – Amsterdam – Philadelphia: Jonh Benjamin Publishing Co., 1993. – P. 209 – 215.
2. Белодед И. К. Интернациональные элементы в лексике и терминологии. – Харьков: Вища школа, 1980. – 208 с.
3. Дяков А.С., Кияк Т.Р., Куделько З.В. Основи термінотворення Київ. – Видавничий дім “КМ Academia”, – 2000. – 238 с.
4. Великий тлумачний словник сучасної української мови / Уклад. і голов. ред. В.Т. Бусел. – К.: Ірпінь: ВТФ «Перун», 2001. – 1440 с.
5. Longman Exams Dictionary. – Pearson Education Limited, 2006. – 1832.

ПРОБЛЕМЫ ПЕРЕВОДА СПОРТИВНОЙ ТЕРМИНОЛОГИИ

Ольга БОРОВСКАЯ, Уляна ДМИТРИВ, Ирина СТЫФАНИШИН

Львовский государственный университет физической культуры

Аннотация. В статье рассматриваются основные вопросы эквивалентности перевода спортивной терминологии на фоне английских и украинских спортивных терминов. источники пополнения лексики современного украинского языка, лексические, лексико-семантические и лексико-грамматические приемы перевода терминов.

Ключевые слова: спортивные термины, заимствование, спортивная лексика, многозначительность терминов, адекватность перевода.

PROBLEMS OF SPORTS TERMINOLOGY TRANSLATION

Olga BOROVSKA, Ulyana DMYTRIV, Iryna STYFANYSHYN

Lviv State University of Physical Culture

Abstract. The article deals with the basic problems of translation of sports terminology equivalency on the basis of English and Ukrainian sports terms, sources of modern Ukrainian Language replenishment; lexical, lexico-semantic and lexico-grammatical ways of terms translation.

Key words: sports terms, borrowing, sports vocabulary, polysemy of terms, adequacy of translation.